MILLIY-MADANIY KONNOTATSIYALAR TARJIMASI: BADIIY O‘ZIGA XOSLIK VA O‘QUVCHI TALQINI

Karimova Safo Saydullayevna
SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada milliy-madaniy konnotatsiyalarning badiiy tarjimada qayta ifodalanishi ingliz va o‘zbek tillaridagi tahliliy misollar asosida o‘rganiladi. Madaniy birlikning predmet ma’nosi bilan birga, uning ijtimoiy munosabat, qadriyat va obraz yaratishdagi vazifalarini hisobga olish zarurligi ko‘rsatiladi. Murojaat shakllari, realiyalar va ramziy obrazlar tarjimasida o‘zlashtirish, qisqa izohlash, funksional muqobil tanlash hamda begonalik belgilarini saqlash imkoniyatlari muhokama qilinadi. Har bir milliy birlikni almashtirish yoki o‘z holicha qoldirishga asoslangan yagona qoida yetarli emasligi asoslanadi. Tarjima qarori birlikning syujetdagi ahamiyati, takrorlanishi va mo‘ljallangan o‘quvchining bilimlariga muvofiq qabul qilinishi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: milliy-madaniy konnotatsiya, badiiy tarjima, realiya, madaniy moslashtirish, o‘zlashtirish.

Kirish

Badiiy asar muayyan madaniyatga oid ma’lumotlarni shunchaki qayd etmaydi. Undagi buyumlar, marosimlar, murojaatlar va kundalik odatlar insonlarning bir-biriga munosabatini ham ifodalaydi. Shu sababli boshqa tilga o‘girilayotgan birlikning predmet ma’nosini tushuntirish uning badiiy vazifasini to‘liq yetkazish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin.

Masalan, milliy taom nomi bir epizodda oddiy ovqatni anglatsa, boshqa epizodda mehmondo‘stlik, oilaviy birdamlik yoki yo‘qotilgan bolalik xotirasining belgisiga aylanadi. Tarjimon aynan qaysi vazifa faol ekanini aniqlamasdan turib maqbul yechim tanlay olmaydi.

Maqolaning maqsadi milliy-madaniy konnotatsiyalar tarjimasida o‘qish qulayligi va madaniy o‘ziga xoslik o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilishdir.

Nazariy asos va metod

Tadqiqotda lingvomadaniy talqin, kontekstual tahlil va tarjima variantlarini qiyoslash usullari qo‘llanadi. L. Venutining tarjimon ko‘rinmasligi va madaniy farq masalalariga bag‘ishlangan qarashlari tarjimani qabul qiluvchi madaniyat me’yorlari bilan bog‘liq holda muhokama qilishga imkon beradi [1]. M. Bakerning tarjimaga doir yondashuvi esa birliklar ma’nosini leksik va pragmatik munosabatda tahlil qilish uchun ahamiyatlidir [2].

Maqolada madaniy konnotatsiyalar o‘zgarmas milliy belgilar sifatida talqin qilinmaydi. Bir madaniyat vakillarining tajribasi ham yosh, hudud, ijtimoiy muhit va individual xotiraga qarab farqlanishi mumkin.

Asosiy tahlil

Predmet ma’nosi va madaniy vazifa

«Dasturxon» birligi ayrim vaziyatlarda yoziladigan matoni anglatadi. Boshqa kontekstlarda esa tayyorlangan taomlar, mehmon kutish yoki birgalikda ovqatlanish holatini ifodalaydi. Uni ingliz tiliga doimo tablecloth deb o‘girish ushbu farqlarni e’tibordan chetda qoldiradi.

«Dasturxon yozildi» jumlasi vaziyatga qarab the meal was laid out yoki the table was set tarzida berilishi mumkin. Biroq sahnada taom pastak joyga yoki yerga yozilgan mato ustiga qo‘yilgan bo‘lsa, ikkinchi variant makonni noto‘g‘ri tasavvur qildirishi ehtimol. Demak, madaniy moslashtirish jarayonida hatto odatiy ifoda ham voqelik tafsilotlarini o‘zgartirishi mumkin.

«U mehmonni dasturxonga chorladi» jumlasida esa asosiy vazifa matoni nomlash emas, mehmonni taomga taklif etishdir. He invited the guest to share the meal varianti ushbu harakatni ifodalaydi, ammo dasturxon obrazi asar davomida ramziy ahamiyat kasb etsa, uni butunlay yo‘qotish maqsadga muvofiq bo‘lmaydi.

Murojaat shakllari va ijtimoiy munosabat

O‘zbek tilidagi «aka», «opa», «otaxon» kabi murojaatlar qarindoshlikni bildirish bilan cheklanmaydi. Ular yosh, hurmat, yaqinlik yoki ijtimoiy masofani ifodalashi mumkin. Qarindosh bo‘lmagan kishiga aytilgan «aka»ni doimo brother deb berish inglizcha o‘quvchida boshqa munosabat haqidagi tasavvurni uyg‘otishi mumkin.

Bunday vaziyatda ism bilan murojaat qilish, sir kabi birlikdan foydalanish yoki milliy murojaatni saqlash variantlari mavjud. Lekin ularning har biri alohida konnotatsiyaga ega. Sir hurmatni ifodalashi mumkin, biroq ayrim vaziyatlarda asl murojaatdagidan rasmiyroq masofani yuzaga keltiradi.

O‘zbek tilidagi «sen» va «siz» farqi ham inglizcha you orqali bevosita aks etmaydi. Agar personajning «siz»dan «sen»ga o‘tishi munosabatlar o‘zgarishining muhim belgisi bo‘lsa, tarjimon bu o‘zgarishni murojaat, jumla tuzilishi yoki boshqa nutqiy vositalar yordamida sezdirishi mumkin. Bunda qo‘shimcha izoh personaj ovozini bosib ketmasligi zarur.

Madaniy birlikni saqlash va izohlash

Milliy birlikni o‘zlashtirib berish asarning madaniy muhitini saqlaydi. Biroq izohsiz qoldirilgan ko‘plab noma’lum birliklar o‘qishni qiyinlashtirishi mumkin. Aksincha, har bir birlikka batafsil sharh berish voqea sur’atini sekinlashtiradi.

Masalan, «mahalla» so‘zi ayrim kontekstlarda neighbourhood orqali ifodalanishi mumkin. Ammo epizodda mahallaning jamoaviy munosabatlar yoki mahalliy tashkilot sifatidagi vazifasi muhim bo‘lsa, oddiy muqobil yetarli bo‘lmasligi mumkin. Birinchi qo‘llanishda mahalla, the local neighbourhood community kabi qisqa tushuntirish berish mumkin. Bu izoh ham barcha kontekstlar uchun mukammal ta’rif emas; keyingi tasvir birlikning mazmunini boyitib boradi.

Izohning matn ichida yoki sahifa ostida berilishi asar janri va nashr maqsadiga bog‘liq. Ilmiy-izohli nashr bilan keng kitobxonlar uchun tayyorlangan tarjimada bir xil yechim talab qilinmaydi. Tarjimonning qarori mo‘ljallangan o‘quvchiga oid asoslangan tasavvurga tayanishi lozim.

Ramziy obrazlarni tarjima qilish

Tabiat obrazlari ham madaniy konnotatsiya tashuvchisi bo‘lishi mumkin. Biroq muayyan daraxt, gul yoki qush barcha matnlarda bir xil ramziy ma’noni anglatadi, deb hisoblash noto‘g‘ri. Obrazning vazifasi konkret asar ichida aniqlanadi.

Masalan, willow yoki bulbul tasviri uchun boshqa madaniyatda o‘xshash hissiy ta’sir uyg‘otadigan obraz izlash mumkin. Lekin ularni avtomatik ravishda almashtirish asarning geografik muhiti, intertekstual aloqasi yoki takrorlanuvchi ramzlar tizimini buzishi ehtimol.

Shu sababli avval predmet tasvirining syujetdagi o‘rni aniqlanishi kerak. Agar obraz keyingi epizodlarda takrorlansa, uning izchil tarjimasi alohida jumlaning ravonligidan muhimroq bo‘lishi mumkin. Agar birlik bir martalik o‘xshatish bo‘lib, uning vazifasi darhol tushunarli baholashni ifodalashdan iborat bo‘lsa, funksional muqobil tanlash uchun imkoniyat kengroq bo‘ladi.

Tarjimon qarorining mezonlari

Milliy-madaniy birlik tarjimasida quyidagi savollar foydali: u voqea joyini belgilayaptimi, personajlar munosabatini ochayaptimi yoki ramziy ma’no yaratyaptimi? U asarda qayta uchraydimi? Kontekstning o‘zi uni tushunishga yordam beradimi? Almashtirish natijasida qaysi ma’no yo‘qoladi va qaysi yangi ma’no qo‘shiladi?

Bu savollar o‘qish qulayligi bilan madaniy farqni saqlash o‘rtasida asoslangan tanlov qilishga yordam beradi. Tarjimadagi ravonlik muhim, biroq barcha noodatiy belgilarni yo‘qotish manba madaniyatini qabul qiluvchi madaniyatga haddan tashqari yaqinlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, begona shaklni saqlashning o‘zi ham madaniy ma’noning yetkazilganini kafolatlamaydi.

Xulosa

Milliy-madaniy konnotatsiyalar tarjimasi birlikning nomini emas, uning badiiy matndagi vazifasini tushunishdan boshlanadi. Realiya, murojaat yoki ramziy obraz turli kontekstlarda turlicha yechim talab qiladi.

Samarali tarjima strategiyasi madaniy belgilarni mutlaq saqlash yoki to‘liq almashtirishga asoslanmaydi. U birlikning syujetdagi ahamiyati, takrorlanishi, ijtimoiy ma’nosi va o‘quvchining kontekstdan xulosa chiqarish imkoniyatini hisobga oladi. Bunday yondashuv asarning madaniy o‘ziga xosligini saqlash bilan birga, uning boshqa til o‘quvchisi uchun anglashilishini ham ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. Routledge Translation Classics edition. — Routledge, 2018.
2. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. — Routledge, 2018.
3. Hatim B., Munday J. Translation: An Advanced Resource Book for Students. 2nd ed. — Routledge, 2019.
4. Nazarova, N. B. (2023). O'zbek va ingliz xalq ertaklarida o'xshatish. Science and Education, 4(6), 970-974. Retrieved from https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6116
5. Shahobiddinovna Z. A., Bahodirovna N. N. Applying Advanced Experiences in English Learning to the Learning Process //International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. – С. 1-4.
6. Nazarova Nurjahon Bahodirovna. (2023). Ertak matnida oykonimlarning faollashuv o‘rni. Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions (Germany), 226–227. Retrieved from https://www.openconference.us/index.php/germany/article/view/1380
7. Nurjahon N. EPITETNING BADIIY MATNDA FAOLLASHUV O ‘RNI //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 7-9.
8. Шомуродова Ш. Ж., Назарова Н. Б., Акрамова К. Barriers of teaching foreign languages in junior classes //Евразийский научный журнал. – 2020. – №. 6. – С. 63-65.
9. Назарова Н. Б. Olam lisoniy manzarasida mikrotoponimlarning o ‘rni //Международный журнал искусство слова. – 2023. – Т. 6. – №. 5.